

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УДК 349.3:36

Сташків Богдан Іванович

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ
В ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Спеціальність: 12.00.05 - трудове право;
право соціального забезпечення

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ 1997

АВ 39.141

Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана на кафедрі права Київського університету імені Тараса Шевченка

00711218 (К)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Безугла Ярослава Іванівна.
Київський університет імені Тараса Шевченка,
юридичний факультет, кафедра трудового,
земельного і екологічного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Венедиктов Валентин Семенович.
Харківський університет внутрішніх справ;
кандидат юридичних наук, доцент
Пилипенко Пилип Данилович.
Львівський державний університет імені Івана Франка.

Провідна організація: Інститут держави і права ім.В.М.Корецького
Національної академії наук України

Захист дисертації відбудеться "26" з грудня 1997 р. о 10 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.001.06 при Київському уні-
верситеті імені Тараса Шевченка (252017, вул.Володимирська, 60, юридич-
ний факультет).

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий "25" листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент.

Т.Боднар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми. Конституцією визначені основні риси України як держави демократичної, правової, соціальної, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю, вважаючи своїм головним обов'язком утвердження й забезпечення її прав і свобод, створення відповідних умов для реалізації останніх. Зокрема і тих, що є соціальними за своєю суттю. Це означає, що однією з основних функцій держави є сприяння з її боку задоволенню інтересів всіх соціальних груп і прошарків населення, соціальний захист кожної людини окремо, гарантуючи різні види соціального забезпечення. Звичайно, в умовах переходу до ринкової економіки з орієнтацією на стандарти в соціальній сфері розвинутих країн Заходу необхідно розробити цілий ряд соціальних законів.

Підготовка нових, вдосконалення діючих нормативних актів вимагає від нормотворчого органу ретельного підбору фактів, при наявності яких можуть настати наслідки, що передбачені в нормі права. Це дає поштовх до подальшого розвитку теорії юридичних фактів і особливостей її застосування саме у праві соціального забезпечення.

Вказана галузь права зараз нестримно розвивається. Закони приймаються один за одним, розробляються проекти законів, яких раніше не було. Розширюється сфера регулювання соціальних питань. У зв'язку з цим стає гострим відчуття недостатності уваги фахівців до загальної частини цієї галузі права.

Поряд з іншими інтерес викликають різні аспекти дії юридичних фактів у праві соціального забезпечення. Вони не знайшли належного відображення в українській правовій науці. На жаль, немає жодної публікації, яка б повністю була присвячена юридичним фактам у праві соціального забезпечення. Це негативно проявляється на практиці при розробці законопроектів та наступному їх застосуванні.

Юридичні факти в системі правовідносин існують до певної міри без належного наукового обґрунтування в залежності від різних факторів і, в першу чергу, політичних. Порядок встановлення багатьох фактів переобтяжений і викликає справедливе обурення громадян при зборі необхідних документів для призначення чи надання певного виду соціального забезпечення.

Насамперед потребують всебічної розробки моделі головних юридичних фактів, які є підставою виникнення, зміни чи припинення окремого правовідношення у соціальному забезпеченні. Так, трудовий стаж як юридичний факт відноситься до найбільш досліджених і фахівцями трудового і, частково, пенсійного права. Але для права соціального

забезпечення багато питань залишається дискусійними, передусім, такі, як: тривалість трудового стажу, що дає право на пенсійне забезпечення; види діяльності, що включаються у пільговий стаж; роль безперервного трудового стажу у соціальному забезпеченні; вислуга років тощо. Неоднозначним є ставлення до загального і особливо пільгового пенсійного віку. Викликають сумнів діючі критерії визначення груп інвалідності. Вимагає уточнення і факт перебування на утриманні.

Маловивченим і суперечливим є факт належності громадянина до відповідної категорії осіб, що дає право на надбавку, пільги, позачергове соціальне обслуговування. Окремих категоріям державних службовців пенсії призначаються за різними законами. Лише одне теоретичне обґрунтування цього факту і визначення правових наслідків, які він зможе породжувати, дасть можливість уніфікувати пенсійне законодавство і зосередити призначення та виплату пенсій в одних руках.

Існування великої кількості нормативних актів з пенсійного права і права про допомоги та надання соціальних послуг вказує на те, що ця галузь вступає в стадію розвитку. Майже всі питання загальної частини цієї галузі малодосліджені і дискусійні, що утруднює всебічний розгляд юридичних фактів під тим чи іншим кутом зору. Відсутність публікацій емпіричного характеру не дає можливості розробити струнку теорію юридичних фактів у праві соціального забезпечення, а значить, і перейти до розробки спочатку уніфікованих нормативних актів, а пізніше - єдиного кодифікованого нормативного акта, наприклад, Соціального кодексу України.

Теорія юридичних фактів, з одного боку, охоплює моделювання фактів, що мають юридичне значення, а, з іншого, - рекомендації по фіксації, виявленню, збиранню та оцінці цих фактів. Порядок встановлення юридичних фактів регламентується процедурними нормами. Включення факту в гіпотезу норми права передбачає одночасно необхідність визначення порядку його встановлення. В даний час порядок встановлення фактів, що мають правове значення для соціального забезпечення, значно ускладнений. Тому одним із практичних завдань науки права соціального забезпечення є спрощення цього порядку.

Викладене вище визначило актуальність дослідження і обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Не дивлячись на перспективність розвитку права соціального забезпечення, в Україні нема сьогодні фахівців, які б впродовж свого наукового життя ґрунтовно досліджували проблеми цієї галузі права. Поодинокі публікації в основному стосувались особливої частини. Цій же частині присвячувались і дисертації, що інколи захищались з права

соціального забезпечення. Питання загальної частини вказаної галузі права залишилися (і залишаються) поза увагою науковців.

Ширше досліджувались питання права соціального забезпечення в Росії, де було опубліковано ряд робіт з проблем теорії юридичних фактів в пенсійному забезпеченні (див., наприклад, Тарасова В.А. Юридические факты в области пенсионного обеспечения. - М., 1974; Зайкин А.Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению. - М., 1974). Всі публікації базувалися на законодавстві, яке діяло в той час.

Від часу виходу в світ зазначених праць минуло більше двох десятиріч. Обновилося соціальне законодавство. Україна стала суверенною, незалежною державою і заклала фундамент для створення власного законодавства. Все це вимагає глибоких теоретичних досліджень різних аспектів правового життя, в тому числі і юридичних фактів у праві соціального забезпечення.

Проблематика юридичних фактів має надзвичайне практичне значення, особливо в період створення нового соціального законодавства. Її розробка сприятиме спрощенню механізму реалізації громадянами їх законних прав. Актуальність проблеми приверне увагу фахівців до цієї тематики і становище, що склалось на сьогоднішній день, буде виправлено.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження з теми "Юридичні факти в праві соціального забезпечення" пов'язане із науковими розробками юридичного факультету та кафедри трудового, земельного і екологічного права Київського університету імені Тараса Шевченка, які здійснюються за науковими програмами та напрямками, затвердженими Академією правових наук України.

Частина дисертаційного дослідження використана в окремих наукових висновках і наукових програмах, розроблюваних колективом факультету.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження юридичних фактів як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення, визначення їх правової природи в соціальній сфері, а також спроба розробити основи концепції юридичних фактів у праві соціального забезпечення на базі сучасних досягнень правової науки.

Відповідно до поставленої мети у дисертації зроблена спроба вирішити такі задачі:

- комплексно розглянути юридичні факти як самостійну правову категорію і як реальне явище у праві соціального забезпечення;
- стосовно права соціального забезпечення розкрити суть, основні функції, закономірності формування юридичних фактів;

- з'ясувати місце і роль юридичних фактів у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення;

- простежити процес нормотворчого відбору фактів для їх юридичних моделей та співвідношення об'єктивних і суб'єктивних начал у цій діяльності;

- визначити критерії та дати класифікацію юридичних фактів у праві соціального забезпечення;

- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про пенсії, допомоги і соціальне обслуговування та практики його застосування.

Методологічну і загальнотеоретичну основу дисертаційного дослідження склали філософські засади соціального детермінізму, положення загальної аксіології, структурний, функціональний, логічний, порівняльний, загальнонаукові та спеціальні методи. За допомогою спеціально-юридичного методу досліджувалась правова природа юридичних фактів і здійснювалась зовнішня обробка правового матеріалу із застосуванням таких прийомів, як опис та аналіз, їх пояснення і тлумачення, класифікація. З використанням цих прийомів була проведена систематизація і класифікація емпіричного матеріалу, формувались визначення.

Теоретичною базою для викладених у дисертації висновків послужили праці провідних вчених з теорії права (Александрова М.Г., Алексеева С.С., Горшенева В.М., Іванової З.Д., Ісакова В.Б., Козюбри М.І., Котюка В.О., Копейчикова В.В., Лазарева В.В., Недбайла П.О., Орзіха М.П., Рабіновича П.М., Синюкова В.М., Сурілова О.В. та ін.), трудового права, права соціального забезпечення, цивільного і сімейного права та інших галузей права (Азарової О.Г., Андреева В.С., Антокольської М.В., Астрахана Е.І., Батигіна К.С., Безуглої Я.І., Гінцбурга Л.Я. Гушина І.В., Даніліна В.І., Єгорової Л.О., Жигалкіна П.І., Захарова М.Л., Зайкіна О.Д., Іванової Р.І., Іванкіної Т.В., Караваєва В.В., Козлова О.Е., Красавчикова О.О., Кузнецова О.М., Лівшиця Р.З., Маргієва П.М., Мацюка А.Р. Новикова В.Д., Потшеби Г.І., Прокопенка В.І., Процевського А.І., Раєвського О.М., Реутова С.І., Рібакової І.І., Сазонова В.С., Симоненка Г.Л., Суботенка В.К., Тарасової В.О., Тучкової Е.Г., Фогеля Я.М., Фролової К.П., Цедербаума Ю.Я., Чернишової О.Ф., Шайхатдінова В.Ш. та ін.).

Нормативну базу дослідження склали міжнародні правові акти, Конституція України, законодавство про пенсії, допомоги і соціальне обслуговування, роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, нормативні акти міністерств і відомств. У роботі використані матеріали узагальнення судової практики, а також практики роботи органів соціального захисту населення.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першим у вітчизняному правознавстві комплексним

дослідженням правової природи юридичних фактів у праві соціального забезпечення, в якому з'ясована сутність та місце в системі юридичних фактів окремих обставин, що мають юридичне значення для відповідних правовідносин, та розкрито процесуальний і процедурний порядок їх встановлення як судовими, так і позасудовими органами.

Досліджуючи ті чи інші правові аспекти юридичних фактів як підстави виникнення, зміни та припинення пенсійних, допомогових, соціально обслуговуючих правовідносин, дисертант сформулював ряд нових положень, які виносяться на захист:

1) юридичні факти в праві соціального забезпечення мають ту ж правову природу, що і в інших галузях права, але з певними особливостями, зумовленими предметом правового регулювання вказаної галузі права. Розкривається правова природа головних юридичних фактів у фактичних складах правовідносин по забезпеченню громадян пенсіями і допомогами та наданню соціальних послуг, обґрунтовується ряд пропозицій по вдосконаленню правових моделей цих фактів;

2) оскільки на відбір обставин, яким надається правове значення у праві соціального забезпечення, визначальний вплив має стан економіки країни, тому ринкова економіка вимагає прийняття законів з питань джерел фінансування окремих видів соціального забезпечення, в тому числі за рахунок самого населення. В гіпотези норм права цих законів повинні включатися юридичні факти, які раніше не були предметом досліджень юристів;

3) недостатність дослідження юридичних фактів у праві соціального забезпечення та обґрунтування їх правових моделей і є однією з причин відсутності до цих пір кодифікованого нормативного акта (кодексу) в цій галузі права. Тому автор вносить пропозиції щодо проведення такої роботи;

4) фактичні юридичні склади деяких правовідносин переобтяжені зайвими юридичними фактами, що потребує перегляду. Це, в першу чергу, стосується допомог на дітей одиноким матерям, надання соціальних послуг у залежності від видів черг, необхідності встановлення правового статусу багаточисельних категорій громадян тощо; проблемним, зокрема, видається факт встановлення батьківства органами соціального захисту населення при призначенні й виплаті допомоги одиноким матерям;

5) дається класифікація юридичних фактів саме у праві соціального забезпечення за загальноприйнятими в теорії права критеріями та за критеріями, запропонованими автором;

6) з урахуванням специфіки права соціального забезпечення розкриті суть та перелічені засоби доказування, дана їх класифікація та вказані

особливості їх використання різними органами при встановленні фактів, що мають юридичне значення для окремих видів соціального забезпечення.

7) комплексно розглядається процесуальний та процедурний порядок встановлення компетентними органами фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення;

8) вносяться пропозиції щодо вдосконалення порядку встановлення юридичних фактів, в тому числі і про зміну порядку підтвердження трудового стажу показаннями свідків, встановлення факту перебування на утриманні, відмови від включення у фактичні склади допомогових правовідносин факту наявності безперервного трудового стажу тощо;

9) обґрунтовано висновок про необхідність всебічного дослідження фактів, які можна включати в норми права при наданні громадянам недержавних видів соціального забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів. Проведене дослідження, на думку автора, заповнює прогалину у вивченні проблеми юридичних фактів саме у праві соціального забезпечення, сприяє подальшому розвитку наукової думки у цій галузі права та вдосконаленню соціального законодавства. Сформульовані в дисертації теоретичні положення та висновки можуть бути впроваджені у навчальний процес при вивченні спецкурсу "Юридичні факти в соціальному забезпеченні" та курсу "Право соціального забезпечення".

Висловлені пропозиції можуть бути враховані органами соціального захисту населення при розробці проектів нормативних актів з питань правового регулювання призначення пенсій і допомог та надання соціальних послуг.

Наукове обґрунтування юридичних фактів у праві соціального забезпечення спрямоване на збагачення загальної частини цієї галузі права та поліпшення диспозицій діючих норм права.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки і положення дисертації викладені в публікаціях автора, доповідались ним на всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми соціального захисту в Україні" (20-21 червня 1996 р.), обговорювались на засіданні кафедри трудового, земельного і екологічного права юридичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка. Матеріали по темі дисертації використовувались викладачами Чернігівського юридичного коледжу при читанні лекцій студентам з предметів: право соціального забезпечення, цивільне процесуальне право, організація діловодства, правові основи МСЕ. Окремі статті автора рекомендовані Міністерством соціального захисту населення України для використання при розробці проектів законів у сфері соціального забезпечення та у практичній діяльності органів соціального захисту населення.

Структура дисертації. Характер і мета дослідження обумовили структуру дисертації, яка складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів та висновків, у яких викладені результати наукового дослідження і сформульовані відповідні рекомендації. Обсяг дисертації - 173 сторінки; список використаних літературних джерел - 264 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовується актуальність, наукова новизна, теоретична і практична значимість дисертаційного дослідження, висвітлюються його напрями і мета, ступінь наукової розробленості теми, теоретична і методологічна основи, а також об'єкт і предмет дослідження.

Розділ 1 - "Юридичні факти в праві соціального забезпечення: поняття, класифікація, докази та доказування" - складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі викладене загальне вчення про юридичні факти, зокрема, з'ясовуються такі питання, як: поняття юридичних фактів, їх суть та класифікація, поняття, види, структура та динаміка фактичних юридичних складів, місце і роль юридичних фактів у механізмі правового регулювання, зв'язок юридичних фактів із правовідносинами, шляхи і способи формування юридичних фактів тощо.

На підставі критичного аналізу наукових робіт з вказаної тематики автор дійшов висновку, що юридичні факти - це конкретні обставини (факти, явища) реальної дійсності, які породжують передбачені нормами права правові наслідки. Характерними ознаками цих фактів є: а) вони передбачені нормами права; б) фіксуються, як правило, у відповідній процедурно-процесуальній формі, в) викликають передбачені нормами права юридичні наслідки. Правові обставини - це один із видів соціальних фактів. Вони є явищами об'єктивної дійсності і відображені в ідеальній формі - правових актах. Юридичні факти і їх фактичні склади - підстава виникнення, зміни та припинення конкретних правовідносин.

При характеристиці юридичних фактів, на думку дисертанта, необхідно розрізнати такі поняття, як: "фактичні дані", "модель юридичного факту", "встановлення юридичних фактів". Фактичні дані - це конкретні події й дії, що сталися в реальному житті, стосовно до яких буде вирішуватись питання, чи мають вони юридичне значення в даному правовідношенні. Модель юридичного факту - це узагальнююче і формалізоване визначення конкретної життєвої обставини, з якою правова норма пов'яже настання певних юридичних наслідків. Під встановленням юридичних фактів розуміють процесуально-процедурну діяльність уповнова-

жених на це органів щодо підтвердження наявності чи відсутності фактичних даних, які мають юридичне значення для вирішення конкретної справи шляхом співставлення цих даних з моделлю юридичних фактів, передбачених у відповідних нормах права.

Автор вважає, що модель юридичного факту існує з моменту вступу нормативного акта в законну силу до його скасування. Якщо певна обставина передбачена нормою права, то вона - юридичний факт з моменту її настання, незалежно від її з'ясування правозастосовуючим органом. Моделі юридичних фактів, що закріплені в гіпотезах норм права, є лекалом для конкретних життєвих обставин.

При відборі фактів для надання їм статусу юридичних, на думку дисертанта, до уваги треба брати: а) події і дії, що суттєво зачіпають інтереси людей; б) необхідність спрямувати дії суб'єктів правовідносин у потрібному для суспільства напрямі і регламентації поведінки людей при настанні конкретних подій; в) можливість нормативної формалізації фактів, які включаються у сферу дії правової норми.

Дисертант приєднується до тих науковців, які дотримуються точки зору, що юридичні факти в механізмі правового регулювання займають не самостійне місце, а входять складовою частиною до такого елемента, як правовідносини.

У другому підрозділі розглядається комплекс питань, що розкривають суть, роль і класифікацію юридичних фактів саме у праві соціального забезпечення.

Юридичні факти завжди вказують на умови, за яких починає діяти правова норма. Коли говорять про умови призначення пенсії, допомоги, надання соціальних послуг, то завжди мають на увазі юридичні факти, за наявності яких конкретній особі можна призначати той чи інший вид пенсії або допомоги чи надати певну соціальну послугу.

Щодо визначення поняття "юридичні факти", то в літературі з права соціального забезпечення існують такі ж точки зору, як і в теорії права. Тобто під юридичними фактами в соціальному забезпеченні слід розуміти будь-які конкретні соціальні факти реального життя, які за своїми ознаками відповідають моделі належної норми права і в результаті чого здатні за наявності певних умов породжувати передбачені нормами права соціального забезпечення юридичні наслідки.

Правовідносини у сфері соціального забезпечення, на погляд дослідника, можуть виникнути за одночасної наявності кількох груп юридичних фактів. У першу групу входять факти, що створюють основу для виникнення конкретного правовідношення у соціальному забезпеченні. Сюди відносяться: 1) наявність норм права, що регулюють відповідні суспільні

відносини; 2) наявність правоздатних заявника та органу, до компетенції якого входить вирішення даного питання. До другої групи відносять факти, що складають предмет доказування, а також загальновідомі, презумптивні і преюдиційні факти. Вони повинні підтвердити наявність чи відсутність у суб'єктів правовідносин відповідних прав і обов'язків. Нарешті, до третьої групи можна віднести факти, що направлені на реалізацію суб'єктивних прав та інтересів громадян, повноважень державних органів і службових осіб, а саме: 1) волевиявлення заявника, тобто звернення його з заявою до компетентного органу; 2) прийняття компетентним органом рішення по справі.

У літературі підкреслюється: специфіка правовідносин у соціальному забезпеченні полягає в тому, що вони виникають завжди із складних юридичних фактичних складів і при цьому - з особливою структурою. На жаль, ні складні юридичні склади, ні їх особлива структура не є специфікою правовідносин у соціальному забезпеченні. Переважна більшість правовідносин у будь-якій галузі права виникає на підставі фактичних складів. Для динаміки цих же правовідносин у багатьох випадках потрібні і волевиявлення громадянина, і рішення компетентного органу, і набір фактів, що породжують ці правовідносини.

Специфіка юридичних фактів у соціальному забезпеченні визначається предметом правового регулювання цієї галузі. Лише через його призму можна встановити характерні ознаки, відмінності, особливості прояву юридичних фактів.

У соціальному забезпеченні мають справу не з одним, а з багатьма юридичними фактами, які у своїй сукупності становлять фактичний склад. Саме він, а не одиничні юридичні факти, є підставою виникнення, розвитку, зміни і припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення. Тут дуже важливо по кожному правовідношенню визначити, які факти його породжують. Відсутність потрібного факту не приведе до настання необхідних юридичних наслідків, але включення зайвих фактів затягне процес встановлення цього фактичного складу.

Не можна погодитись з міркуваннями, що юридичне значення має не кожний елемент фактичного складу, а їх сукупність в цілому. Зібрані у відповідний час і в певному місці одиничні факти, завдяки тому, що передбачені гіпотезою норми права, породжують спільний правовий наслідок - виникнення, зміну чи припинення конкретного правовідношення. Гіпотези конкретних правових норм юридичного значення надають не фактичному складу, а одиничним фактам.

Факти, що включаються у фактичний склад, утворюють собою єдину систему, яка направлена на досягнення якогось одного правового наслідку. Так, пенсія в разі втрати годувальника (юридичний наслідок) призначається

за наявності таких обставин: а) смерть годувальника; б) відповідний стаж роботи годувальника за певних умов; в) належність осіб до членів сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника; г) подання цими особами (законним представником) заяви про призначення пенсії; д) відповідне рішення органу соціального захисту населення (статті 37, 43, 80, 81 Закону України "Про пенсійне забезпечення"). За відсутності хоча б однієї з цих підстав - трудова пенсія в разі втрати годувальника призначена не буде.

Елементами фактичного складу не можуть бути довільно взяті факти. Ними є ретельно підібрані факти, які в своїй сукупності повністю характеризують соціальну ситуацію зв'язку з конкретним видом соціального забезпечення.

Соціальне законодавство не встановлює особливого порядку настання юридичних фактів, тобто послідовності та строків їх настання.

Юридичні факти повинні бути зафіксованими та оформленими в установленому законом порядку. Законодавством передбачені органи, до компетенції яких входить фактозакріплююча діяльність. Ними, зокрема, є: 1) органи РАГСу (факти народження, смерті, одруження, встановлення батьківства, зміни імені, по батькові і прізвища); 2) органи МСЕ (факти втрати чи обмеження працездатності, потреби інваліда у соціальній допомозі чи у автомобілі з ручним керуванням або мотоколясці); 3) медичні заклади (факти потреби постійного стороннього догляду, хвороби на гіпофізарний нанізм, належності до диспропорційних карликів); 4) органи міліції (факти громадянства); 5) власник або уповноважений ним орган (факти стажу роботи, розміру заробітної плати, стану робочого місця за результатами атестації, нещасного випадку чи професійного захворювання, норми обслуговування); 6) житлові органи (факти перебування на утриманні, складу сім'ї, того, що особа працює); 7) органи соціального захисту населення (факти малозабезпеченості, визначення середньомісячного заробітку для обчислення пенсії; відсутності засобів для існування, належності до одиноких громадян тощо).

Юридичні факти в соціальному забезпеченні можна класифікувати за ознаками (критеріями), що розроблені фахівцями різних правових наук, та з врахуванням специфіки вказаної галузі права.

У першу чергу юридичні факти в соціальному забезпеченні поділяються за їх відношенням до волі людей на дії та події. Щоправда, є й спроба вийти за межі цього погляду і доповнити його станами, строками тощо. Автор дисертації обґрунтовує двочленну класифікацію.

За правовими наслідками впливу на правовідносини юридичні факти в соціальному забезпеченні можуть бути поділені на групи: а) правовстановлюючі; б) правозмінюючі; в) правоприпиняючі.

За формою прояву юридичні факти поділяються на два види: наявні або відсутні (позитивні і негативні). В соціальному забезпеченні переважна маса юридичних фактів відноситься до наявних.

З урахуванням тривалості існування в часі або за характером дії в часі юридичні факти в соціальному забезпеченні бувають одноразової та безперервної дії.

За складом юридичні факти поділяються на прості та складні.

В залежності від виду соціального забезпечення розрізняються: а) юридичні факти, що закріплені в нормах пенсійного забезпечення; б) юридичні факти, що закріплені в нормах, які регулюють порядок призначення та виплати державних допомог; в) юридичні факти, що закріплені в нормах права, які регулюють надання соціальних послуг.

За суб'єктами збору або аналізу юридичних фактів розрізняються: 1) юридичні факти, що встановлюються органами МПСП України; 2) юридичні факти, що встановлюються органами МВС; 3) юридичні факти, що встановлюються органами МО; 4) юридичні факти, що встановлюються органами СБ; 5) юридичні факти, що встановлюються органами МЮ.

За суб'єктами прийняття юридично означених рішень можна виділити: 1) юридичні факти, що встановлюються судами; 2) юридичні факти, що встановлюються органами, які здійснюють пенсійне забезпечення; 3) юридичні факти, що встановлюються органами МСЕ та медичними закладами; 4) юридичні факти, що встановлюються органами РАГСу; 5) юридичні факти, що встановлюються власником або уповноваженим ним органом; 6) юридичні факти, що встановлюються житловими органами; 7) юридичні факти, що встановлюються органами міліції; 8) юридичні факти, що встановлюються іншими органами.

За критерієм участі громадянина в суспільно корисній праці відокремлюють: а) юридичні факти, які необхідні для призначення трудових пенсій; б) юридичні факти, які потрібні для призначення соціальних пенсій.

У залежності від мети надання тієї чи іншої допомоги розрізняють юридичні факти, які потрібні для забезпечення такими видами допомог: 1) державні допомоги сім'ям з дітьми; 2) допомоги по тимчасовій непрацездатності; 3) допомоги на поховання; 4) допомоги по безробіттю; 5) державні грошові допомоги окремим категоріям одиноких пенсіонерів.

Відносно періодичності виплати допомог класифікують на: 1) юридичні факти, які необхідні для призначення щомісячних допомог; 2) юридичні факти, які потрібні для призначення одноразових допомог.

У залежності від форм надання соціальних послуг розрізняють юридичні факти, що необхідні для: 1) прийняття на обслуговування територіальними центрами обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацезд-

датних громадян системи соціального захисту населення; 2) влаштування інвалідів та інших непрацездатних громадян в стаціонарні установи системи соціального захисту населення; 3) надання протезно-ортопедичної допомоги населенню; 4) забезпечення інвалідів спеціальними засобами пересування; 5) направлення інвалідів та пенсіонерів на санаторно-курортне лікування; 6) працевлаштування, освіти і професійного навчання інвалідів; 7) надання пілг та переваг.

У дисертації даються й інші критерії класифікації юридичних фактів у праві соціального забезпечення та наводяться відповідні приклади, що обгрунтовують те чи інше групування правових обставин.

У **третьому підрозділі** висвітлені основні проблеми теорії доказів стосовно права соціального забезпечення та проаналізовані різнобічні точки зору вчених з цих питань.

На думку дисертанта, докази в соціальному забезпеченні - це будь-які фактичні дані по конкретній справі, на підставі яких у відповідній процедурній формі належний орган за допомогою передбачених законом засобів доказування встановлює наявність чи відсутність обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Під доказуванням у соціальному забезпеченні дисертант розуміє процедурну діяльність суб'єктів конкретної справи по пізнанню фактів об'єктивної дійсності, що мають юридичне значення для виникнення, зміни чи припинення конкретного правовідношення в сфері соціального забезпечення. Ця діяльність складається з трьох етапів, що послідовно змінюються: а) виявлення і збирання доказів; б) дослідження або розгляд цих доказів; в) оцінка досліджених доказів.

Суб'єктами доказової діяльності виступають: 1) заявники; 2) адміністрація підприємств, установ і організацій, де працюють заявники; 3) органи соціального захисту населення, куди заявники звертаються за вирішенням своїх питань. При встановленні фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення, в доказову діяльність можуть бути залучені суди, різні адміністративні органи (міліція, МСЕК, органи РАГСу та ін.).

Органи соціального захисту населення в процесі доказування беруть участь на всіх його стадіях. У певних випадках заявник та представник адміністрації за місцем роботи заявника можуть взяти участь у дослідженні зібраних матеріалів. Всі інші суб'єкти беруть участь лише на першому етапі процесу доказування.

Виявляють, збирають і подають до районного (міського) управління соціального захисту населення докази заявник та адміністрація за місцем роботи заявника. Органи соціального захисту населення сприяють громадянам

в отриманні документів, які необхідні для призначення пенсії, допомоги чи надання соціального обслуговування.

У дослідженні зібраних доказів постійно бере участь спеціаліст, у зоні діяльності якого проживає заявник, головний спеціаліст та начальник управління.

Оцінка доказів складається з визначення службовою особою їх вірогідності та достатності, тобто оцінка роботи щодо доброякісності доказів, оскільки це необхідно для прийняття потрібного рішення. Оцінка доказів буває попередня і остаточна. Перша здійснюється на рівні спеціаліста і головного спеціаліста, а друга - лише самим начальником управління соціального захисту населення.

У соціальному забезпеченні використовуються не всі відомі науці й практиці, а лише точно передбачені, засоби доказування. Основним засобом доказування є письмові докази, окремі з яких подаються за встановленою формою. Показання свідків застосовуються тільки для підтвердження наявного трудового стажу і деяких інших обставин, але в межах дозволеного. Пояснення заявника, не підтвержені іншими доказами, не мають юридичної сили. Речові докази (підроблені документи) можуть вказувати лише на відсутність в особі права на матеріальне забезпечення чи соціальне обслуговування. Більш широко застосовуються висновки експертних установ щодо визначення стану здоров'я людини, від якого залежить її працездатність, та стосовно достовірності поданих письмових доказів. За допомогою цих процедурних засобів доказування встановлюються факти, що мають юридичне значення для права соціального забезпечення.

У роботі детально аналізуються всі засоби доказування, вказується на особливості правового статусу свідка та експертних установ при встановленні юридичних фактів у позасудовому порядку.

Розділ 2 - "Юридичні факти як підстава виникнення, зміни та припинення правовідносин у соціальному забезпеченні" - складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі розкрита правова природа таких юридичних фактів, що мають значення для пенсійного забезпечення, як громадянство, строки, непрацездатність, наявність волевиявлення заявника та рішення компетентного органу, вік, трудовий стаж, інвалідність, втрата годувальника, належність до певних категорій громадян тощо.

Автором проаналізована значна кількість нормативних актів з питань пенсійного забезпечення, висловлені пропозиції щодо їх подальшого вдосконалення.

У другому підрозділі досліджена сутність юридичних фактів, які слід встановити при призначенні допомог.

При розкритті юридичних фактичних складів правовідносин по наданню сімейних допомог дисертант пропонує особливу увагу звернути не на жінку-трудівницю, а на жінку-матір, і лише під цим кутом зору розглядати всі інші юридичні факти і, в першу чергу, звести до мінімуму різницю між працюючими та непрацюючими жінками.

Глава 2 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" передбачає не один, а два види державних допомог: одноразову - жінкам, які стали на облік у медичних закладах у ранні строки вагітності, і - при народженні дитини. Фактичні склади правовідносин по наданню цих допомог різні. Неоднакова і мета їх надання: перша направлена на дотримання вагітною жінкою рекомендацій медиків, а друга - на часткове відшкодування первісних витрат на утримання немовляти. У зв'язку з цим доцільно дані види допомог роз'єднати.

Вимагає уточнення факт багатодітності у праві соціального забезпечення. В окремих законах він називається розпливчато: "... наявність у сім'ї трьох і більше дітей".

Недоречною є виплата допомоги по догляду за дитиною-інвалідом особі працездатного віку, яка здійснює постійний догляд за останньою. Така допомога повинна надаватися сім'ї, що має в своєму складі дитину-інваліда, тобто факт здійснення постійного догляду непрацюючою працездатною особою за дитиною-інвалідом є зайвим.

Частина 4 ст.58 вищевказаного Закону дозволяє органам соціального захисту населення в адміністративному порядку встановлювати факт батьківства при наданні та виплаті допомоги самотнім матерям. Ця норма суперечить сімейному законодавству і дисертант пропонує її виключити із вказаного Закону.

Недоцільним, на думку автора, є визначення розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності у зв'язку з доглядом за хворою дитиною чи хворим членом сім'ї в залежності від наявності відповідного трудового стажу, оскільки ці допомоги переслідують інші цілі. Необхідно зовсім відмовитись від включення у фактичні склади правовідносин по забезпеченню допомогми по тимчасовій непрацездатності безперервного трудового стажу, а також загального трудового стажу при наданні допомоги по догляді за іншими членами сім'ї.

Автором висловлені й інші міркування щодо вдосконалення законодавства про допомоги.

У третьому підрозділі досліджуються обставини, за наявності яких особи похилого віку та інваліди мають право на той чи інший вид соціальних послуг.

Факти, що мають юридичне значення для соціального обслуговування, вміщені в підзаконних актах. Частина з них потребує уточнення, а деякі з них вже не відповідають вимогам часу. Дисертант висловлює думку про

необхідність розробки Закону про соціальне обслуговування громадян похилого віку та інвалідів.

Розділ 3 - "Порядок встановлення фактів, що мають юридичне значення для соціального забезпечення" - складається з двох параграфів.

У першому підрозділі розкритий процесуальний порядок розгляду судами таких обставин, що мають юридичне значення для соціального забезпечення, як: 1) родинні відносини; 2) перебування на утриманні; 3) реєстрація акту громадянського стану в органах РАГСу; 4) перебування у фактичних шлюбних відносинах; 5) належність правовстановлюючих документів; 6) смерть; 7) обставини, пов'язані з батьківством.

У дисертації підкреслюється, що у праві соціального забезпечення відсутнє єдине поняття "сім'я" і "склад сім'ї". Для пенсійного забезпечення використовується одне поняття, при забезпеченні допомогами - інше, а при наданні соціальної послуги - третє. Це пояснюється специфікою надання того чи іншого виду соціального забезпечення.

Стаття 38 Закону "Про пенсійне забезпечення" передбачає, що члени сім'ї померлого вважаються такими, що були на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування. Таке положення є не зовсім справедливим. Будь-яка допомога для малозабезпеченої людини є надзвичайно важливою і її втрата ставить останню на межу негідного для людини існування. В дисертації пропонується внести до названої статті відповідні зміни, а значить - дати змогу судам встановлювати факти часткового перебування особи на утриманні.

Пленум Верховного Суду України в своїй постанові №5 від 31 березня 1995 р. роз'яснив, що з дня введення в дію Закону "Про охорону праці" факти каліцтва або іншого ушкодження здоров'я на виробництві вже не встановлюються в порядку окремого провадження. Нормативним актом встановлений річний строк з моменту події для подання заяви. Якщо пройде більше одного року, то комісія по розслідуванню не вправі скласти акт за формою Н-1. У цьому випадку дисертант пропонує надати суду право встановлювати факт трудового каліцтва в разі пропуску річного строку з моменту скоєння нещасного випадку.

У дисертації розкритий правовий статус органів соціального захисту населення, що беруть участь у розгляді справ про встановлення фактів, які мають юридичне значення для соціального забезпечення на підставі частини 2 статті 121 ЦПК.

В останньому підрозділі дисертації досліджується процедурний порядок встановлення позасудовими органами фактів, які мають юридичне значення для соціального забезпечення.

Трудовий стаж за певних обставин може встановлюватись органами соціального захисту населення на підставі показань свідків. У літературі висловлені міркування про можливість знову передати такі справи на розгляд суду. В дисертації обґрунтовується інша думка - дозволити судам проводити забезпечення доказів, в тому числі шляхом допиту свідків і по справах, що розглядаються у позасудовому порядку. В цьому випадку свідків допитуватимуть суди, а їх показання оцінюватимуть на рівні з іншими доказами органи соціального захисту населення.

Процедурний порядок встановлення юридичних фактів органами соціального захисту населення не врегульований. Пропонується це зробити на рівні положень чи інструкцій МПСП України.

Відносно правового статусу органів МСЕ висловлені різні думки. Дисертант вважає їх експертними установами. Виникає питання про порядок оскарження висновків МСЕК до суду. На думку дисертанта, оскаржити до суду можна тільки рішення обласної МСЕК, оскільки законодавством передбачений повторний огляд громадянина цими МСЕК за його заявою. Механізм оскарження до суду рішення МСЕК не розроблений і, на думку автора, з цього питання потрібне відповідне роз'яснення Пленуму Верховного Суду України.

У роботі розкритий процедурний порядок встановлення юридичних фактів не тільки органами соціального захисту населення і МСЕ, але й іншими.

ВИСНОВКИ

Аналіз законодавчих та інших актів, практики їх застосування, глибоке вивчення наукової літератури, порівняння спірних точок зору вчених з проблем дисертації дали підставу автору дійти до відповідних висновків.

У кожній галузі права існує свій набір юридичних фактів, які у своїй сукупності і формують її предмет, а останній вказує на специфіку цих фактів в конкретній галузі права.

На відбір обставин та надання їм статусу юридичних фактів впливають різні фактори: економічні, політичні, соціальні, демографічні тощо. Вони повинні бути предметом вивчення фахівцями відповідної галузі права.

Подальше вдосконалення чинного законодавства про соціальне забезпечення, прийняття нових законів в рамках пенсійної реформи можливе при умові всебічного врахування в них тих обставин, за наявності яких виникають конкретні правовідносини по соціальному забезпеченню. Правова природа основних з цих обставин та порядок їх встановлення і розкриті у вказаному дисертаційному дослідженні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

- Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях автора:
1. Особливості встановлення деяких юридичних фактів у пенсійному забезпеченні: Брошура. - ЧЮК: Юрист, 1997. - 49 с.
 2. Позасудовий порядок встановлення фактів, що мають юридичне значення для пенсійного забезпечення //Науковий вісник Чернівецького університету. Серія "Правознавство". Випуск 1. - Чернівці. - 1996. - С.139-150.
 3. До питання про позасудовий порядок встановлення фактів, що мають юридичне значення для пенсійного забезпечення //Науковий вісник Чернівецького університету. Серія "Правознавство". Випуск 4-5. - Чернівці. - 1996. - С.40-52.
 4. Судовий захист - соціальним правам громадян //Право України. - 1996. - №10. - С.30-33.
 5. Судовий порядок встановлення фактів, що мають юридичне значення для пенсійного забезпечення //Соціальний захист. - 1996. - №3. - С. 50-63; №4. - С.57-63.
 6. Факти, що мають значення для забезпечення пенсіями //Соціальний захист. - 1997. - №2. - С.68-76.
 7. Розгляд судами справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення для пенсійного забезпечення //Соціальний захист. - 1997. - №3. - С.49-58.
 8. Вдосконалення законодавства про допомоги //Право України. - 1997. - №7. - С.19-22.
 9. Соціальному обслуговуванню - законодавче закріплення //Право України. - 1997. - №10. - С.31-35.
 10. Деякі аспекти проблеми юридичних фактів у теорії права //Проблеми права: науково-практичний збірник. Випуск 1. - Чернігів: Юрист, 1997. - С.3-20.
 11. Юридичні факти в праві про допомоги //Проблеми права: науково-практичний збірник. Випуск 1. - Чернігів: Юрист, 1997. - С.21-40.
 12. Фактичні склади правовідносин з приводу надання соціальних послуг //Проблеми права: науково-практичний збірник. Випуск 1. - Чернігів: Юрист, 1997. - С.41-61.
 13. Докази та доказування у пенсійному забезпеченні //Проблеми права: науково-практичний збірник. Випуск 1. - Чернігів: Юрист, 1997. - С.62-75.
 14. До питання про встановлення фактів, що мають юридичне значення для пенсійного забезпечення //Проблеми соціального захисту в Україні: матеріали науково-практичної конференції (20-21 червня 1996 р.). - Чернігів. - 1996. - С.116-128.

АНОТАЦІЇ

Сташків Б.І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05- трудове право; право соціального забезпечення. - Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

Дисертація присвячена питанням правової природи юридичних фактів, які мають значення для соціального забезпечення. В дисертації розкрито специфіку встановлення юридичних фактів по видах соціального забезпечення як в судовому порядку, так і в позасудовому порядку. При дослідженні сутності юридичних фактів використано велику кількість діючих нормативних актів права соціального забезпечення. Дається аналіз судової й позасудової практики розгляду справ про встановлення юридичних фактів, які мають значення для соціального забезпечення, і внесені пропозиції щодо удосконалення соціального законодавства. Захищаються нові наукові висновки та положення з теорії юридичних фактів у праві соціального забезпечення.

Ключові слова: юридичні факти в праві соціального забезпечення, моделювання юридичних фактів, удосконалення соціального законодавства, захист соціальних прав, встановлення юридичних фактів.

Сташків Б.И. Юридические факты в праве социального обеспечения. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 - трудовое право; право социального обеспечения. - Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

Диссертация посвящена вопросам правовой природы юридических фактов, имеющих значение для социального обеспечения. В диссертации раскрыта специфика установления юридических фактов по видам социального обеспечения как в судебном, так и внесудебном порядке. При исследовании сущности юридических фактов использовано большое количество действующих нормативных актов права социального обеспечения. Дан анализ судебной и внесудебной практики рассмотрения дел об установлении юридических фактов, имеющих значение для социального обеспечения, и внесены предложения по совершенствованию социального законодательства. Защищаются новые выводы и положения теории юридических фактов в праве социального обеспечения.

Ключевые слова: юридические факты в праве социального обеспечения, моделирование юридических фактов, совершенствование социального законодательства, защита социальных прав, установление юридических фактов.

Stashkiv B.I. Jural facts in the law of social security. - Manuscript.

Thesis for an academic degree of a candidate of jurisprudence on speciality 12.00.05 - labour law; law of social security. Taras Shevchenko Kyiv University, 1997.

The dissertation is devoted to the problems of the legal nature of jural facts being of importance to social security. The specificity of the establishment of the jural facts has been shown for all kinds of social security both by judicial and extrajudicial order. A great quantity of normative acts in force for the law of social security has been used while investigating the main points of the jural facts essence. The analyses of judicial and extrajudicial practice for consideration of cases about the establishment of jural facts being of importance to social security has been given. Some suggestions concerning the perfection of social legislation have been made. New scientific conclusions and propositions in the theory of jural facts in the law of social security are being defended.

Key words: jural facts in the law of social security, modelling of jural facts, perfection of social legislation, protection of social rights, establishment of the jural facts.

Key words: legal fact in the law of social security, modeling of legal fact, protection of social legislation, protection of social rights, establishment of the legal fact.

Здано до набору Підписано до друку Формат 60x84/16
Папір газетний Друк офсетний Умовн.друк.арк.відб.1.1
Умовн.фарб.відб.1.1 Обл.-вид.арк.1.16 Тираж 100 Замовлення 660/97

РВВ ЧЮК: Юрист
250028, м.Чернігів, вул.50 років ВЛКСМ, 1^а

418744

AB 39.141